

рігач і порадник у безмежному світі інформації, що стає головною реалією нашого життя.

Література

1. Бровкин А. Г. Организация кадрового потенциала научной библиотеки: Сб. науч. тр. // Прогрессивные библиотечные технологии: организация и управление. – К., 1989. – С. 116–127.
2. Деревянко Е. В. Навигаторы знания: будущее библиотечной и информационной профессии // Библиотековедение. – 2000. – № 2. – С. 8–11.
3. Дригайлло В. Г., Дригайлло С. В. 100 років Науково-технічній бібліотеці НТУУ «КПІ» ім. професора Г. І. Денисенка. – К., 2000. – 171 с.
4. Земсков А. И. Государственная публичная научно-техническая библиотека России в 2001 г. // Библиотековедение. – 2002. – № 2. – С. 79–82.
5. Каптерев А. И. Виртуальный мир российского библиотекаря: опыт конкретно-социологического исследования профессионального сознания библиотечных специалистов. – М.: Профиздат, 2001. – 256 с.
6. Навродська С. Фаховий портрет бібліотечного спеціаліста України // Український бібліотекар: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали наук. конф. – К., 2000. – С. 8–13.
7. Онищенко О., Попроцька В. Основні підсумки наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2001 р.) // Бібл. вісн. – 2002. – № 3. – С. 2–15.
8. Організація діяльності бібліотек: Навч. посіб. / В. О. Ільганаєва, М. С. Слободянік. – Х.: ХДАК, 1998. – 84 с.
9. Робота науково-дослідних установ НАН України у 2001 році: Інформаційно-аналітичний огляд. Вип. 7 / НБУВ; А. А. Свобода (відп. ред.). – К., 2002. – 119 с.
10. Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход. – М.: Книга, 1981. – 255 с.
11. Таран А. В. Библиотекарь в эпоху Интернета – интеллигент или интеллектуал? // Библиотека в эпоху перемен (философско-культурологические и информационные аспекты). – Информ. сб. (Дайджест). – Вып. 1 (13). – М.: Изд. РГБ, 2002. – С. 100–137.
12. Федорова Т. С. Феномен управления знанием и библиотека // Библиотека в эпоху перемен (философско-культурологические и информационные аспекты). – Информ. сб. (Дайджест). – Вып. 4 (12). – М.: Изд. РГБ, 2001. – С. 52–73.
13. Чачко А. С. Библиотечный специалист: особенности труда и специализации. – К.: Наук. думка, 1986. – 192 с.

Наталія АШАРЕНКОВА

Кадровий потенціал публічних бібліотек України: динаміка змін, чинники розвитку

У статті розкриваються напрями змін, що сталися у кількісному і якісному складі кадрів публічних бібліотек України, аналізуються можливі причини зменшення чисельності працівників, обґрунтovується необхідність підвищення освітнього рівня і оновлення молодими спеціалістами, наголошується на чинниках мотивації праці, окреслюється існуючі і можливі шляхи матеріального стимулювання праці.

На початку ХХІ ст. в силу об'єктивного розвитку українського суспільства загострилась потреба у бібліотечних спеціалістах нового типу з високим рівнем професіоналізму і культури, розвиненими аналітичними і організаторськими здібностями, таких, що володіють сучасними комп'ютерними технологіями, здатні адаптуватися до постійних змін у зовнішньому середовищі. У цьому контексті постає питання: з яким кількісним і якісним складом спеціалістів входять бібліотеки України, зокрема загальнодоступні, у нове тисячоліття, які проблеми, пов'язані з їхнім розвитком, потребують нагального вирішення.

Кількість працівників публічних бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України¹ на кінець 2000 р. становила 35 478 осіб, що на 8617 менше, ніж у 1991 р.² За 10 років незалежності була

втрачена п'ята частина сільських бібліотекарів.

Протягом 1990-х років рух кадрового складу загальнодоступних книгозбирень не був односпрямованим, а зміни – поступовими. Так, певне зростання кількості працівників обласних бібліотек і ЦБС у 1992 р. (на 483 особи) у наступні роки набуло стaloї тенденції до зниження.

У 1993–1995 рр. кількість працівників публічних бібліотек зменшилася на 6,4% і на початок 1996 р. становила 40 734³. Особливо відчутний «стрибок» у цьому процесі відбувся у 1996–1998 рр., коли чисельність бібліотечних працівників зменшилася на 4979 осіб (або 12,2%) і на початок наступного року нараховувала 35 755⁴. Інакше – темпи скорочення кадрових ресурсів обласних бібліотек і ЦБС за останні три роки перевищили попередні майже у 2 рази. Причому частка сільських бібліотекарів у загальній сукупності зменшення становила у цей період 54%.

Процес кількісних змін у кадровому складі пуб-

Ашаренкова Наталія Георгіївна, канд. пед. наук, доц. Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

лічних бібліотек відбувався у всіх регіонах України, але вирізнявся нерівномірністю. Якщо, скажімо, чисельність бібліотекарів у 1997 р. зменшилася на 396 осіб у Хмельницькій області, на 353 – у Вінницькій, на 283 – у Рівненській, на 226 – у Львівській, то у Сумській області – на 8 осіб, в Івано-Франківській – 25, Донецькій – 39 осіб⁵. Про региональні особливості кількісних змін у 1992–1997 рр. свідчать статистичні дані, наведені у публікації С. Зворського⁶.

Скорочення кадрового потенціалу публічних бібліотек України тривало і надалі. Однак темпи його уповільнiliся. У 1999–2000 рр. чисельність бібліотекарів зменшилася на 277 осіб. Втім, у 2000 р. вперше за роки незалежності відбулося збільшення працівників сільських книгозбирень у 13 областях України. Так, бібліотеки Вінницької області поповнилися на 56 фахівців, Житомирської – на 60, Кіровоградської – на 26⁷. В інших 10 областях цей показник коливався у межах від 1 до 13 осіб.

На кінець 2000 року чисельність персоналу загальнодоступних бібліотек становила: в ОУНБ – 1890 осіб, або 5,3% від загальної кількості працівників, у міських і районних ЦБС – 32 191 (90,7%), у тому числі в сільських книгозбирнях – 16 436 (46,3%), в обласних літературно-краєзнавчих бібліотеках – 1397 осіб (3,9%).

Таким чином, можна дійти висновку, що, за наявності деяких позитивних змін, у 90-х роках ХХ ст. було втрачено чималий кадровий ресурс публічних бібліотек України. Наслідком цього стало загальне зменшення його на 20%, а в сільських книгозбирнях – на 47%. Фактично скорочення штатів було більшим, ніж дані, наведені органами статистики. На кінець 2000 р. у публічних бібліотеках України на повну ставку працювали 53,8% бібліотекарів, на 0,75 ставки – 8,8%, на 0,5 ставки – 25,6%, на 0,25 ставки – 11,4%, менше 0,25 ставки – 0,4%⁸. Якщо порівняти динаміку змін кадрового складу бібліотек системи Міністерства культури України і Російської Федерації, то на початку ХХІ ст. кількість бібліотечних працівників у Росії збільшилася на 4000.

Однією з суттєвих причин зменшення чисельності бібліотекарів, роботи в умовах неповного навантаження стала політика державних і місцевих органів виконавчої влади щодо скорочення мережі публічних бібліотек, особливо у сільській місцевості, створення поліфункціональних культурно-освітніх установ (клуб-бібліотека, бібліотека-клуб) з одним працівником. За 1991–2000 рр. з бібліотечної інфраструктури України зникли 3129 бібліотек, а в сільській місцевості – 2765, тобто 88% від загальної кількості закритих книгозбирень. Причому найбільшої руйнації зазнала мережа публічних бібліотек у 1996 р., коли припинила своє існування

1771 бібліотечна установа⁹. Інакше – 57% від загального числа ліквідованих бібліотек було закрито лише за один рік.

Вагому підтримку цим діям було надано двома документами: постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 1997 р. за № 510 «Про мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні», наказом Міністерства культури і мистецтв України від 11 квітня 1997 р. за № 182 «Про заходи щодо реформування культурно-дозвіллєвої сфери», які були підготовлені на виконання інших директивних рішень, зокрема, Указу Президента України від 28 лютого 1997 р. «Про заходи щодо забезпечення наповнення державного бюджету та посилення фінансово-бюджетної дисципліни». В п. 16 цього Указу вимагалося від міністерств культури і мистецтв, освіти, охорони здоров'я переглянути мере жу відомчих установ, виходячи з можливостей бюджету¹⁰.

Красномовним є факт, що коли Кіровоградське обласне управління культури підрахувало очікуваний розмір економії від утворення 24 поліфункціональних закладів культури, то він складав 1 тис. грн. Спадає на думку питання, поставлене журналістом Г. Хозеєм: «Невже можна повірити, що держава виживе за ті копійки, що виділяються на духовне життя сільських жителів?»¹¹. Для довідки: витрати на культуру в бюджеті України становили у 1992 р. 2%, а у 1995 р. знизилися до 0,8%¹².

Здавалося б, соціальні нормативи мали б призупинити руйнацію мережі, кадрового потенціалу публічних бібліотек. Однак цього не сталося. З 1997 по 2000 рр. було закрито 578 книгозбирень, а зменшення загальної чисельності бібліотекарів майже у три рази перевищило кількість ліквідованих бібліотек. Частка сільських фахівців у сукупному числі звільнених працівників становила 48%. На нашу думку, певною мірою цьому сприяло те, що соціальні нормативи на бібліотечне обслуговування сільського населення не були достатньо обґрунтованими і виваженими.

У п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 30 травня 1997 р. за № 510 зазначалося: «У населених пунктах з кількістю жителів від 500 чоловік до 3 тис. чоловік повинна діяти як мінімум одна загальнодоступна бібліотека на території сільської (селищної) ради»¹³. Як відомо, принцип організації бібліотечного обслуговування на селі будувався на основі бібліотечного районування. При цьому у зону бібліотечного обслуговування могли входити кілька малонаселених пунктів, кожен з яких окремо не обов'язково відповідав вказаній нормі, а тільки за сукупністю жителів. Для збереження соціальної справедливості, на що спрямовуються соціальні нормативи, необхідно було передбачити специфіку

побудови мережі бібліотек на селі і не обмежувати норму на стаціонарне обслуговування кількістю жителів одного населеного пункту. Доцільно було б зробити посилання на те, що у важкодоступних, віддалених населених пунктах допускається утримування бібліотек без врахування встановлених мінімальних (тобто найменших, згідно із тлумаченням цього слова) нормативів за кількістю населення.

У травні 1997 р. був прийнятий Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який за терміном співпав з вищезгаданою постановою. Місцеве самоврядування, не набравши силу, отримало директивний документ, який дозволяв закривати бібліотеки, що не підпадають під встановлену на державному рівні норму. При цьому виконавчі органи місцевого самоврядування часто не опікувалися тим, як забезпечено право кожного громадянина країни на користування публічною бібліотекою, доступ до інформації, гарантоване Конституцією України, передбачене у законах України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995, 2000 рр.), «Про інформацію» та ін. Цю думку підкріпимо такими цифрами: у 1999 р. 305 сіл, або 33% від існуючих на території Запорізької області, зовсім не мали бібліотечного обслуговування. Подібна ситуація склалася і в інших регіонах України. Наприклад, у 2000 р. населення 108 сіл (або 11%) Тернопільської області, жителі 655 сіл Чернігівської області не мали можливості користуватися бібліотечними послугами взагалі¹⁴.

І все ж не створення нових моделей закладів культури і навіть не мінімальні нормативи на бібліотечне обслуговування населення кардинально вплинули на зменшення чисельності загальнодоступних бібліотек, їхніх працівників. Витоки цього явища лежать, на нашу думку, у суспільній свідомості:

- традиції, що склалася у сприйнятті публічної, точніше масової бібліотеки, здебільшого як культурно-довіллєвого закладу, а не інформаційного центру, необхідного для різноманітних потреб повсякденного життя місцевої громади, кожної людини;
- стійкому, вибудованому тривалим часом ставленні до галузі культури як другорядної, за рахунок якої можливо і дозволено вирішувати інші народногосподарські проблеми;
- зневазі до духовних, моральних, інтелектуальних збитків, що несе людина, обмежена у можливостях доступу до нової художньої книги чи підручника, науково-пізнавального чи літературно-художнього журналу, довідника чи енциклопедії, фактографічної, аналітичної, бібліографичної інформації;
- недооцінці ролі і призначення бібліотеки на селі, яка для сільського жителя завжди була більше ніж бібліотека – місце, де зберігаються

традиції родини, відтворюється культурна та історична пам'ять українського селянина, здійснюється самоідентифікація особи, духовна консолідація людей, що проживають у невеликому населеному пункті.

У суспільній свідомості бібліотека часто асоціюється з особистістю бібліотекаря, його освіченістю, творчою індивідуальністю, вмінням бути потрібним і корисним всім і кожному. Ці якості формуються протягом усього професійного життя. Підготовка дипломованих спеціалістів лише перший, але важливий крок у становленні професіоналізму, який надалі зростає у безпосередній практичній діяльності, в процесі самоосвіти.

Освітній ценз є однією з найважливіших якісних характеристик кадрових ресурсів, необхідною умовою розвитку загальнодоступної бібліотеки в інформаційному суспільстві.

Проведене дослідження показало, що частка спеціалістів з повною вищою бібліотечною освітою зросла з 23% у 1992 р. до 25% у 2000 р., а з середньою спеціальною – зменшилася з 53% до 50%. Збільшилася чисельність спеціалістів вищої кваліфікації і в сільських книгозбірнях, а особливо з базовою середньою освітою (з 56% до 78%). Отже одночасно із зменшенням кількості бібліотечних кадрів відбулося поліпшення їх якісного складу за рахунок звільнення тих, хто не мав спеціальної освіти.

Наприкінці 2000 р. спеціалісти вищої кваліфікації становили: в ОУНБ – 13%, в ЦБС – 78% (в т. ч. 13% – сільські бібліотекарі), а із середньою спеціальною освітою, відповідно, 2% і 97% (більше половини з яких – працівники сільських книгозбірень).

У досліджуваний період для різних регіонів України характерною ознакою була нерівномірність у забезпеченості кадрами з повною вищою бібліотечною освітою (див. таблицю)¹⁵.

Навіть побіжний погляд на наведені цифри піреконує, що бібліотекарі вищої кваліфікації недостатньо представлені у кадровій структурі публічних бібліотек України. Лише у шести областях (Донецькій, Київській, Миколаївській, Рівненській, Харківській) і у м. Київ, Севастополь їхня частка перевищила третину працюючих. Мабуть причина полягає у тому, що у чотирьох областях і Києві є вищі навчальні заклади культури.

Найгірше забезпечені спеціалістами вищого фахового рівня загальнодоступні бібліотеки Західного регіону країни (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька області), де їхня кількість не перевищує 16%. Втім, і в інших областях України цей показник не можна назвати задовільним. Адже для того, щоб застосовувати нові інформаційно-бібліотечні техно-

Таблиця

Область	Загальна кількість працівників	З повною вищою бібліотечною освітою	
		абс.	%
Вінницька	1641	339	21
Волинська	947	245	15
Дніпропетровська	1604	460	29
Донецька	2117	705	33
Житомирська	1534	264	17
Закарпатська	980	128	13
Запорізька	1117	265	24
Івано-Франківська	1343	208	16
Київська	1536	542	35
Кіровоградська	1139	287	25
Луганська	1352	377	28
Львівська	2151	332	15
Миколаївська	960	337	35
Одеська	1683	242	14
Полтавська	1547	432	28
Рівненська	1072	413	39
Сумська	1257	346	28
Тернопільська	1409	215	15
Харківська	1543	601	39
Херсонська	985	174	18
Хмельницька	1422	331	23
Черкаська	1454	434	30
Чернівецька	779	119	15
Чернігівська	1273	312	25
Автономна Республіка Крим	1340	272	20
м. Київ	971	457	47
м. Севастополь	322	133	41
<i>Всього</i>	35478	8970	25

логії, працювати з нетрадиційними джерелами інформації, формувати нове обличчя публічної бібліотеки, утвержувати належний імідж бібліотечної професії, необхідна ґрунтовна бібліотекознавча, літературна, технологічна підготовка, знання економіки, менеджменту, іноземних мов, досконалі навички у роботі з комп’ютерною технікою, володіння сучасною методикою надання бібліотечних послуг тощо.

Не можна не підкреслити, що протягом дослідженого періоду залишалася незмінною частка бібліотекарів без спеціальної освіти. У загальній сукупності кадрового ресурсу вона становила 25% (у Росії цей показник дорівнював 16%). Чисельність цієї категорії працівників наприкінці 1990-х років була представлена таким чином: ОУНБ – 21%, ЦБС – 25%, в т. ч. 30% в сільських книгаозбірнях. Дода-

мо, що у 2000 р. лише 528 осіб, які обіймали посади керівників і спеціалістів публічних бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України, навчалися заочно¹⁶.

Отже, хоча і намітилася певна тенденція до зростання освітнього потенціалу кадрів загальнодоступних бібліотек, у цілому суттєвих зрушень не відбулося. Стабільними залишилися частка працівників із базовою середньою освітою, співвідношення дипломованих фахівців і тих, хто не має бібліотечної освіти. Перспективи розвитку публічних бібліотек потребують поповнення їх кваліфікованими кадрами, залучення молодих спеціалістів до навчання у вищих і середніх спеціальних закладах освіти, закріплення їх на місцях.

Молодь, в силу психологічних і вікових особливостей, більш відкрита новому і менш консервативна у професійних настановах, схильна до творчого самовияву і змін. Якщо звернутися до результатів всеукраїнського дослідження «Соціальний портрет бібліотекаря» (1999), то викликає занепокоєння те, що у професійній свідомості бібліотечних працівників ще не відбулося належних змін.

В узагальнених висновках дослідження, зокрема, зазначається: «як і раніше, бібліотекар вважає себе насамперед педагогом, ніж аналітиком. Особливо це характерно для працівників міських, районних та обласних універсальних бібліотек... Визнаючи на загальному фоні необхідність бути обізнаним із сучасними технологіями, вміти працювати з комп’ютером, створювати бази даних, володіти психологічними методами, бібліотекарі, однак, не вважають це головним»¹⁷. До необов’язкових якостей були віднесені: знання іноземної мови, дослідницьких та прогностичних методів, комп’ютера. Таку точку зору, висловлену сільським бібліотекарем, що можна зрозуміти, враховуючи реальний стан технічної, технологічної бази сільських книгаозбірень, коло якого посадових обов’язків. Стосовно респондентів з обласних бібліотек – важко знайти пояснення. Висновки дослідження наводять на думку, що поряд із збереженням кадрового потенціалу публічних бібліотек, підвищенням освітнього рівня, не менш важливим питанням є поповнення його молодими спеціалістами.

За результатами вищезгадуваного дослідження, молодь складала лише 9% від загальної кількості його учасників (455 бібліотекарів). Зрозуміло, що цей відсоток корелюється у різних регіонах країни і в різних публічних бібліотеках. Однак виявлена тенденція говорить про те, що молодь не затримується в бібліотеці або не бажає пов’язувати свою трудову діяльність з професією бібліотекаря.

Вивчення матеріалів всеукраїнських і локальних досліджень, безпосереднє спілкування з працівниками бібліотек – слухачами Державної академії ке-

рівних кадрів культури і мистецтв дає змогу говорити, що молодих спеціалістів не задоволяє низький рівень і «зрівнялівка» в оплаті праці; невідповідність посади освіті і кваліфікації; відсутність перспектив посадового росту і слабка заструбаність знань, отриманих у вищих навчальних закладах, у невеликих бібліотеках; диктат з боку управлінських структур (хоча він і зменшився за останні роки), стереотипи у світогляді окремих керівників, що заважали прояву творчості та ін. Під впливом цих та інших чинників поступово втрачається інтерес до обраної професії і стимули до вдосконалення майстерності, розвивається інерція мислення. Ці процеси посилювалися складнощами виїзду на курси підвищення кваліфікації, семінари, майже повною відсутністю в районних і сільських бібліотеках фахових періодичних видань.

У сучасних концепціях менеджменту особливе значення надається мотивації персоналу. Трудова діяльність – складний механізм, що залежить від двох взаємопов'язаних груп чинників. Перша – спрямована на створення належних умов праці: заробітна плата, організація і режим роботи установи, система матеріального заохочення. Друга – на стимулювання власне внутрішніх спонукань людини до трудової діяльності: прагнення до успіху, просування по службі, творчого розвитку, отримання нею бажаних результатів праці, їхнє визнання тощо. З цією метою можуть використовуватися такі стимули: постановка складних і творчих завдань, підвищення кваліфікації, розроблена система оцінок праці та ін. Оскільки першоосновою мотивації трудової діяльності людини є потреби, пов'язані з підтримкою життєвого циклу, нами вивчалось питання матеріального стимулювання праці.

Не одне покоління бібліотечних працівників пле-кало надію, що скінчиться період залишкового фінансування бібліотечної галузі. І ці сподівання отримали законодавчу підтримку в незалежній Україні. Спочатку в «Основах законодавства України про культуру» (1992), а згодом у Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995), де в ст. 31 держава брала на себе зобов'язання підняти оплату праці бібліотекаря до середнього рівня заробітної плати працівників народного господарства.

Протягом другої половини 90-х років розмір фіксованого державою заробітку визначався наказом Міністерства культури і мистецтв України від 02.09.96 р. за № 440 «Про упорядкування умов оплати праці працівників культури і мистецтв бюджетних установ і організацій» із змінами у наказі від 06.03.97 р. за № 91. Як відомо, посадові оклади працівників залежать від віднесення загальнодоступних бібліотек до однієї з чотирьох груп за оплатою праці (за кількістю читачів і книговидач). Для завідувача філіалу він становив 122 грн. (1 група),

112 грн. (2 група), 107 грн. (3 група), 98 грн. (4 група). Директори обласних бібліотек, ЦБС отримували найвищі посадові оклади у розмірі від 112 до 140 грн.

Середньомісячна заробітна плата працівників народного господарства у цей період становила: 126 грн. у 1996 р., 143 грн. у 1997 р.; 153 грн. у 1998 р.; 178 грн. у 1999 р. і 230 грн. у 2000 р.¹⁸ Якщо порівняти наведені цифри, то стає очевидним, що обіцяне підвищення рівня заробітної плати бібліотекарям було лише «декларацією про наміри». Вона не тільки не досягла його, а й залишалася найнижчою навіть серед працівників соціально-культурної сфери¹⁹. Неспроможність держави виконати свої зобов'язання вплинуло на те, що при внесенні змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2000) ця частина соціальних гарантій була знята зовсім.

Фактичний рівень заробітної плати бібліотечних фахівців був ще нижчий, ніж передбачалося посадовими окладами. У 2000 р. лише 54% бібліотекарів були забезпечені роботою протягом усього трудового тижня. Найкраще питання про повну трудову зайнятість було вирішено у Києві (100%), Дніпропетровській (96%), Донецькій (80%) областях, Автономній Республіці Крим (78%), Севастополі (82%). У найскрутніших умовах опинилися публічні бібліотеки Західної України, Сумщини, Вінниччини, Житомирщини, Полтавщини, Чернігівщини.

Загальна кількість керівників і спеціалістів обласних, міських, районних, сільських бібліотек, які у 2000 р. працювали на 0,25 ставки, складала 3912 осіб (11%), що становило у грошовому еквіваленті 24–30 грн. У деяких областях України неповна трудова зайнятість була ще більшою: у Полтавській області менше ніж на 0,25 ставки працювало 77 людей, у Миколаївській і Сумській – 15, у Черкаській – 10, а всього – 132 люди, або 0,4%²⁰. Застосування такої форми трудових відносин суперечить вимогам Конвенції міжнародної організації праці, членом якої є Україна. Слід додати, що заборгованість із виплати заробітної плати у галузі культури не була ліквідована і на початку 2000 р. її обсяг становив 14,3 млн грн., або 64% до попереднього року²¹. Отже заробітна плата не виконувала свою відтворючу функцію, спрямовану на забезпечення життєдіяльності, і не могла бути мотивуючим фактором трудової діяльності бібліотекаря. Хоча Президент України відніс до групи «нових бідних» лише лікарів, освітян, науковців, інженерів²², є всі підстави говорити, що бібліотекарі загальнодоступних бібліотек входять у неї повноправними членами.

На жаль, коли сьогодні згадують радянський період історії бібліотечної справи, увага не звертається на досить важливий і приметний факт. У

1918 р. було видано Декрет Раднаркому про оплату праці службовців, підписаний В. Ульяновим. У ньому бібліотекарі були віднесені до другої групи, куди входили всі службовці зі спеціальною освітою та досвідом роботи і заробітною платою у розмірі 600 крб. Оплата праці дійсного члена (академіка) Соціалістичної академії суспільних наук була визначена у сумі 1000 крб., а члена-кореспондента – 600 крб.²³ Тобто бібліотекарі звичайних бібліотек (згадаймо, що то був за час для молодої радянської держави) були прирівняні до спеціалістів найвищого наукового рангу, що свідчить, принаймні, як високо цінувалася фахова освіта і професія бібліотекаря.

Важливе місце у вирівнюванні соціально-економічного стану працівників бібліотек належить системі соціального захисту, спрямованої на забезпечення соціальної справедливості у суспільстві, соціально-економічних прав людини. Соціальний захист має особливу вагу в умовах ринкового господарства, коли за його допомогою здійснюється державне регулювання соціальних відносин. У документах Міжнародної організації праці це поняття тлумачиться як загальна базова соціальна підтримка всіх громадян незалежно від внесків або тривалості їхнього трудового життя.

Найбільш поширеними механізмами соціально-го захисту у досліджуваний період були різні види доплат і надбавок до заробітної плати: за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників, за суміщення посад, розширення зони обслуговування, за високі досягнення у праці та деякі інші. Однак у 1998 р. за рішенням уряду (постанова № 1033) були введені певні обмеження у виплату надбавок за фактично виконані роботи. Важливе значення для розширення форм соціального захисту мало введення такої норми, як доплата за вислугу років у новій редакції Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2000 р.), здійснення якої планується у 2003 р.

На регіональному рівні зміни в установлену систему оплати праці бібліотечних спеціалістів здійснювалися шляхом внесення додаткових до встановлених державою пільг, видів і норм матеріального забезпечення за рахунок місцевих бюджетів і фондів. До їх числа належали: пільги щодо оплати житла, придбання будматеріалів, опалення, освітлення для бібліотекарів у сільській місцевості, відшкодування витрат, пов'язаних з підвищеннем тарифів і подорожчанням послуг, з обласних та місцевих бюджетів. Окремі міськради, сільради, приміром у Київській області, встановлювали бібліотекарям доплату у зв'язку з переведенням їх на 0,5; 0,25 ставки. Ці та інші механізми соціальної підтримки з боку держави, органів місцевого самоврядування мали важливе значення для поліпшен-

ня соціального стану бібліотечних працівників у складних умовах економічних перетворень у країні.

У цілому існуюча в Україні система матеріального стимулювання традиційно спрямована на безпосередню оплату праці. Сьогодні в різних країнах світу застосовуються й інші, достатньо ефективні підходи, спрямовані на стимулювання не тільки праці, а перш за все працівника, «вбудованості» його в установу чи організацію. Наприклад, в Японії це здійснюється на основі концепції «довічної заробітної плати»²⁴. Суть її полягає у тому, що відтворююча функція заробітної плати, надбавки, інші види матеріального заохочення орієнтовані на різні періоди життєвого циклу і види потреб людини. Так, місячна заробітна плата (найкоротший життєвий цикл), розраховується, виходячи із необхідності задоволення поточних потреб, річна – на придбання товарів тривалого споживання, що передбачає крім виплати місячного заробітку преміювання кілька разів на рік, і, насамкінець, весь життєвий цикл підстраховується вихідною допомогою у зв'язку з максимальним строком праці в установі. Розмір цих виплат визначається на основі тарифної ставки, більша частина якої залежить від віку, потім – стажу та індивідуальних показників роботи.

Цікавою особливістю є те, що для молодих працівників, потреби яких порівняно з іншими віковими категоріями працюючих більші, встановлюється найвища тарифна ставка. Таке ставлення до молоді зумовлене посиленням ролі теоретичних знань, їхньою оновлюваністю, здатністю молодого спеціаліста швидше пристосуватися до нових вимог виробництва, вирішувати складні завдання. Крім цього до тарифної ставки додаються тарифні надбавки, кожна з яких відповідає окремій життєвій потребі людини: сімейна – на відшкодування видатків родини, житлова – на утримання житла, територіальна – у зв'язку із незручним місцем проживання тощо. У працівника формується стійка уява, що жодна з його життєвих потреб не зникає з поля зору керівництва, що про нього піклуються і дбають.

Таким чином, проведене дослідження дало зможу виявити тенденції змін, притаманні кадровому складу публічних бібліотек України протягом 1990-х років, їхню динаміку і особливості, окреслити деякі питання, пов'язані з їх розвитком.

Примітки

¹ У дослідженні вивчалися кадрові ресурси обласних бібліотек і централізованих бібліотечних систем 24 областей України, Автономної Республіки Крим, Києва і Севастополя.

² Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1999 – 2000 рр.) / НПБ України. – 2001. – С. 23; Поточний архів НПБ України. – Основні показники роботи бібліотек системи Міністерства культури України за 1991 рік. – Арк. 3.

³ Поточний архів НПБ України. – Основні показники роботи бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України за 1995 рік. – Арк. 3.

- ⁴ Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1996–1997 pp.) / НПБ України. – К., 1998. – С. 28; Там само. – Стат. зб. (1998–1999 pp.). – С. 23.
- ⁵ Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1996–1997 pp.). – С. 28.
- ⁶ Зворський С. До корпусу бібліотекарів – дбайливе і важнє ставлення держави! // Бібл. планета. – 1999. – С. 15.
- ⁷ Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1999–2000 pp.). – К., 2001. – С. 23, 26; Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1998–1999 pp.) – К., 2000. – С. 23.
- ⁸ Поточний архів ДАККМ. – Звіт про чисельність, склад та рух працівників, які займають посади керівників і спеціалістів (станом на 01.01.2001 р.). – Арк. 14.
- ⁹ Поточний архів НПБ України. – Основні показники роботи бібліотек системи Міністерства культури України за 1991 рік. – Арк. 2; Бібліотечна Україна в цифрах (1999–2000 pp.). – К., 2001. – С. 6.
- ¹⁰ Офіційний вісник України. – 1997. – Число 10. – С. 17.
- ¹¹ Хозей Г. Реквієм сільській бібліотеці // Сільські вісті. – 1997. – 24 квітня.
- ¹² Кулик Н. Правові механізми соціокультурних процесів в Україні (1991–1998) // Бібл. планета. – 1999. – № 2. – С. 37.
- ¹³ Офіційний вісник України. – 1997. – Число 22. – С. 67.
- ¹⁴ Поточний архів НПБ України. – Аналіз стану бібліотечного обслуговування населення сільських районів Запорізької області. – 1999. – С. 2; Там само. – Сільський бібліотекар Тернопільщини у дзеркалі часу (підсумки соц. дослідження). – 2001. – С. 5; Сенченко М. Обмін досвідом (бібліотеки Київської і Черкаської областей) // Вісник Кн. палати. – 2001. – № 6. – С. 4.
- ¹⁵ Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1999–2000 pp.). – К., 2001. – С. 23.
- ¹⁶ Поточний архів ДАККМ. – Звіт про чисельність, склад та рух працівників... – С. 14.
- ¹⁷ Навродська С. Фаховий портрет бібліотечного спеціаліста України // Український бібліотекар: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали наук. конф. – К., 2000. – С. 10.
- ¹⁸ Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році: Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2001. – С. 348.
- ¹⁹ Всеукраїнські збори працівників культури (23 березня 2000 р., Київ). – К., 2000. – С. 55.
- ²⁰ Поточний архів ДАККМ. – Звіт про чисельність, склад та рух працівників... – С. 14.
- ²¹ Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році: Послання Президента України до Верховної Ради України... – С. 350.
- ²² Там само. – С. 68.
- ²³ Из Декрета Совнаркома об оплате труда служащих и работающих в советских учреждениях // В. И. Ленин и библиотечное дело. – Изд. 3-е / ГБЛ. – М., 1987. – С. 388–389.
- ²⁴ Матрусова Т. Н. Трудовая мотивация и система материального стимулирования в японских фирмах // Труд за рубежом. – 2000. – С. 3–38.

30 вересня – Всеукраїнський день бібліотек

Гончарська книгозбирня України

Художня кераміка України, одне з найяскравіших явищ у народному слов'янському мистецтві XIX–XX ст., не має собі рівних серед європейських народів. Вивчати, зберігати і пропагувати це мистецтво і покликані музеї.

З цією метою у 1986 р. було засновано на Полтавщині Музей гончарства, на базі якого через три роки став створюватися Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішному (нині – Національний).

За короткий час музей став яскравою художньою скарбницею України. Різноманітне зібрання мистецьких творів, широка наукова та популяризаторська діяльність зробили його центром керамології, важливим осередком культурного життя в Україні та за її межами.

Невід'ємною від історії музею є й історія Гончарської книгозбирні України – республіканської спеціалізованої бібліотеки, науково-дослідного інформаційного центру Державного (Національного) музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

Комплектувати її допомагали свого часу бібліотеки: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська, Державна історична, Львівська наукова імені В. Стефаника, Харківська наукова імені В. Короленка, Херсонська наукова імені М. Горького, Зіньківська центральна районна, Опішнянська для дорослих та дітей, а також бібліотеки Росії: Державна історична, Державна публічна імені М. Салтикова-Щедріна, БАН та інші.

Паралельно з формуванням фондів створювався довідково-бібліографічний апарат, запроваджена алфавітно-систематична розстановка літератури, за якою бібліотека працює і в даний час.

Унікальна тематична картотека «Гончарство», що містить

бібліографічні записи на статті з книг, збірників, журналів, брошур, газет, складається з двох частин:

1. Гончарство України – узагальнюючі праці;

археологічна кераміка (до 1600 р.);

кераміка середньовіччя (1600–1800 pp.);

кераміка ХІХ – першої третини ХХ ст. (1800–1930 pp.);

кераміка новітнього часу (1930–1980 pp.);

кераміка сучасності (1980 р. і донині);

виставки кераміки;

гончарські осередки України (Опішне, Васильків, Косів, Коболчин, Бубнівка та ін.).

2. Гончарство інших країн.

За своє коротке існування книгозбирня три рази переїжджає. Спочатку вона розміщувалася в окремій кімнаті, виділеній заводом «Художня кераміка». У 1990 р. Опішнянською селищною радою їй було передано напівзруйноване приміщення, яке було відбудовано працівниками музею. 20 листопада 1992 р. відбулося відкриття спеціалізованої бібліотеки з проблем гончарства. Нове приміщення музею збудоване в 1995 р. Це створило можливості для піднесення ролі книги і бібліотеки в духовному і культурному житті селища, району і області. Книгозбирня сучасно оснащена, має книгоховище, просторий читальний зал.

Свої головні завдання книгозбирня вбачає в популяризації книг із гончарства і керамології, періодичних видань, інших матеріалів, що сприяють відродженню історичної самосвідомості, традицій українського народу, національної культури, розбудові української державності, розкриттю скарбниць світової культури, досягнень науки, техніки, виробництва.

(Закінчення див. на с. 49)